

Beck Mihály

Kiss Árpád, a fizikai kémia professzora

Emléksorok születésének 125. évfordulójára

Kiss Árpád professzor 1889. szeptember 16-án született Sárospatakon. A nagyhirű pataki gimnáziumban érettségizett 1907-ben. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen végezte, és 1912-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett természetrajz-kémia szakon. 1909. május 13-án egyetemi pályadíjat nyert *A radioaktivitás jelenségeinek tárgyalása kémiai szempontból* című munkájával. A pályamunka könyv alakban is megjelent az Egyetem Természettudományi Szövetségének kiadásában 1911-ben. (Érdekesség, hogy Sárospatakon nyomtatták.) Ez a 146 oldalas, alapos és gondolatgazdag könyv volt az első hazai részletes ismertetése ezen alapvető fontosságú kérdésnek. Meglepő, hogy Weszelszky Gyula *A radioaktivitás* című, 1917-ben a Természettudományi Társulat kiadásában megjelent könyvében nem említi meg Kiss Árpád munkáját.

Oklevelének megszerzése után a Tudományegyetem Buchböck Gusztáv által vezetett III. Kémiai Intézetében kapott állást. Rendkívül érdekes eredményeket ért el a klór és a nitrogén-oxid reakciójának kinetikai vizsgálata során. A nitrozilklorid képződése volt az első ún. harmadrendű reakció, így eredményei néhány év múlva nagy nemzetközi érdeklődést váltottak ki. Erre azonban ekkor még várnia kellett, mert az 1913-ban benyújtott *A nitrogén-oxid és a chlor egymásra hatásának sebességéről* című doktori értekezése a *Magyar*

Chemikusok Lapja 1913. évi 7–8. számában jelent meg, és az első világháború miatt nem került sor az akkor szokásos német nyelvű közlésre. Kiss Árpádot behívták katonának, az orosz frontra került, 1914 augusztusában megsebesült, és fogásba esett.

Hat évet töltött rabságban, jórészt Szibériában. Vlagyivosztokban néhány magyar és osztrák társával a fogolytáborban jelentkezett, hogy botanikai kutatásokat folytasson. A közeli Földrajzi Intézettel megállapodtak, hogy minden növényfajtából két példányt gyűjtenek. Az egyiket az Intézet kapja, a másikat hazavihetik a Nemzeti Múzeum növénytára számára. Így néhány évet nem mint fogoly, hanem mint a Szovjet Földrajzi Társulat alkalmazottja töltött Szibériában. Kiss Árpád szenvedélyes botanikai érdeklődése és nagy tudása több új növényfajta felismeréséhez vezetett. A hazakerült anyagot itthon Jávorka Sándor, a kiváló botanikus dolgozta föl, és az eredményeket jelezte Komarov akadémikusnak. Ő azután a gyűjtött anyag további vizsgálatával további, addig ismeretlen szibériai virágos növényfajta felfedezésére jutott, és közülük hármat Kiss Árpádról nevezett el. Kiss Árpád botanikai érdeklődése élete végéig megmaradt, és alapos munkája a Hegyalján számos fontos eredményre vezetett. Első növénytani tárgyú közleménye a *Botanikai Közleményekben* jelent meg 1921-ben. Ezt számos más dolgozat követte,

de további tudományos tevékenységében a kémia volt a meghatározó.

Hazatérése után ismét a Tudományegyetemen dolgozott, majd az egyetem ajánlására három évet a neves Schreinemakers professzor intézetében töltött Leidenben. Itt folytatta reakciókinetikai kutatásait a nitrozilvegyületek körében. Németül írt dolgozatai egy tekintélyes holland folyóiratban jelentek meg, és nagy érdeklődést váltottak ki. 1924-ben ismét Buchböck intézetében dolgozott, és hollandiai tapasztalatai alapján foglalkozott a laboratóriumok berendezésével. Még ebben az évben kinevezést kapott a Kolozsvárról Szegedre menekült Tudományegyetemre. Először nyilvános rendkívüli, majd rendes tanárként dolgozott 1961. évi nyugdíjazásáig. Az általa vezetett tanszék neve többször is megváltozott, de ő mindvégig a fizikai kémiát oktatta, és ilyen kutatásokat végzett.

1927-ben jelent meg az első közlemény kutatásairól, amelyet azután közel 150 mű követett. Először különböző oldatreakciók kinetikai vizsgálatával foglalkozott. Első szegedi doktorandusza az a Bruckner Győző volt, aki később világhírré tett szert a szerves kémiai kutatásaiért, és előbb Szegeden, majd Budapesten volt a szerves kémia professzora. Kiss Árpád volt a kezdeményezője hazánkban a komplexvegyületek spektroszkópiai vizsgálatának. Ez irányú vizsgálatai jelentősen hozzájárultak a ligandumtér elmélet kialakulásához és alátámasztásához. Elektrokémiai vizsgálatai az elméleti fontosságukon túlmenően a fémek korróziója szempontjából is jelentősek, és a hazai korróziós kutatások kifejlődéséhez vezettek.

A második világháborút követő tevékenysége is jelentős eredményekre vezetett, de nem hozta meg azt a nemzetközi elismerést, amelyet megérdemelt volna. Ennek

valószínűleg az az oka, hogy közleményei kizárólag magyar vagy német nyelven jelentek meg, és kivétel nélkül hazai folyóiratokban, jórészt az egyetem kiadásában kis példányszámban megjelenő *Acta Physica et Chemica Szegediensis*-ben.

A Szegedi Egyetemen négy alkalommal (1931/32, 1938/39, 1941/42, 1952–54) töltötte be a Természettudományi Kar dékáni, egyszer pedig (1954/55) az egyetem rektori tisztét. A Magyar Tudományos Akadémia 1954-ben választotta levelező tagjai sorába. Székfoglalóját még abban az évben megtartotta *Az atomkötésű komplexek fényelnyelése* címmel. Számos elismerésben részesült. 1955-ben „az aromás szénhidrogénekre, valamint hidratált fémionokra és komplex sókra vonatkozó spektroszkópiai kutatásaiért” Kossuth-díjat kapott, 1956-ban Lomonoszov emlékéremmel tüntették ki; élete során több külföldi tudományos társaság fogadta tagjai sorába.

Az 1968. november 10-én elhunyt Kiss Árpád visszahúzódó, csendes ember volt. Munkatársaitól gondos kísérleti munkát követelt meg. Sokan közülük később maguk is jelentős elismeréseket szereztek: Pauncz Rezső és Sándorfy Kamill az MTA külső tagjai, Gerendás Mihály, Császár József és Bán Miklós egyetemi tanárok lettek.

Kiss Árpád életútját, halála után Schay Géza méltatta a *Kémiai Közlemények* 1969. évi 32. kötetében (*Kiss Árpád 1889–1968*; 95–103. o.). Születésének 110. évfordulóján a *Szeged c. folyóirat* 1999. évi 11. évfolyamának 1. számában Csizmazia György (*Szibéria és a Hegyalja tudósa*; 36–39. o.), 9. számában Bán Miklós (*Egy következetes kutató*; 34–37. o.) emlékezett rá.